

Ay, onselege comenscap!

Politiek discours in tijden van crisis.

Lodewijk van Velthem, Voortzetting van de Spiegel Historiae, Vijfde Partie, boek 6. vs. 1923-2061.

OKKE BOGAERTS

Inleiding

Elk jaar opnieuw dient 11 juli zich aan als reden tot vieren. De verjaardag van de slag der guldensporen is intussen zelfs uitgeroepen tot officiële feestdag van de Vlaamse Gemeenschap. Bij haar 700ste jubileum, in 2002, mochten de obligate gelegenheidsinitiatieven dan ook niet ontbreken. Een dergelijk initiatief was de uitgave, met vertaling naar het hedendaagse Nederlands, van het eerste Middelnederlandse relaas van de gebeurtenissen in Lodewijk van Velthems voortzetting van de ‘*Spiegel Historiae*’.

Dat vertalen een kwestie is van keuzes maken geven de vertalers van dienst toe. Voor twijfels, zo vervolgen Jongen en Piters, is in de heldere en eenduidige tekst die de vertaling moet opleveren geen plaats (Jongen en Piters 2002, 210). Twijfel wordt verbannen naar een notenapparaat veilig en vooral ver weg opgeborgen achterin de uitgave. Elke keuze echter draagt die onontkoombare spanning in zich tussen de bedoelingen van de auteur en de doelstellingen van zijn leespubliek. Met deze afstand, de ‘*foutenmarge*’ van de interpretatie, heeft de historicus na het debacle van het positivistische objectiviteitideaal moeten leren leven. Twijfel is misschien wel de essentie van zijn opdracht. Twijfel, niet enkel over welk woord de juiste nuance oplevert, twijfel ook en vooral over het ‘grote verhaal’ waar Velthem schaamteloos wordt ingeschakeld. “*Weinig naties legitimeren zich door hun nationale feestdag te koppelen aan een gebeurtenis, die eerder de bijklank van nederlaag dan van overwinning verdient.*” (Vanden Auweele 1989, 76)

Velthems geschiedenis biedt geen spiegel van het verleden, het is hooguit een prisma waarin hij een veelheid aan indrukken opving en in een bundel aan het nageslacht doorgaf. Op haar beurt wordt deze bundel door elke ontvanger opnieuw ontvangen en samen met nieuwe indrukken in een eigen verhaal ingepast. Het omkeren van deze bundel is onmogelijk. De zoektocht naar een werkelijkheid achter het relaas van Velthem en zijn bronnen kan enkel mooie verhalen opleveren, enkel waanbeelden maar geen zekerheden. De taak van de historicus beperkt zich echter niet louter tot afbraakwerken. Het verhaal van Velthem is niet zozeer wat hij precies vertelt, wel hoe en waarom hij dat zo deed.

Lodewijk van Velthem schreef de enorme vijfde partie van zijn voortzetting van de ‘*Spiegel Historiae*’ in 1315 en 1316. In zes boeken brengt hij het relaas van gebeurtenissen die zich sinds 1270 in eigen directe omgeving, in de ruimere regio maar ook in ver afgelegen streken zouden hebben afgespeeld. Boeken zeven en acht voegen aan dit verhaal geen nieuwe gebeurtenissen toe. Veeleer zijn

ze te beschouwen binnen de middeleeuwse behoefte om de eigen vertelling in te passen in een teleologische heilsgeschiedenis. Het hieronder vertaalde fragment, kapittels 28 en 29 aan het einde van Boek zes, vormt dan ook het sluitstuk van Velthems eigenlijke geschiedverhaal. De gebeurtenissen speelden zich af in 1316 en zijn duidelijk niet afgesloten op het moment dat Velthem zijn relaas ervan ten einde brengt. Nergens komen we dus dichterbij (maar toch nooit helemaal) bij het ‘betrappen’ van de schrijver Velthem, op het snijvlak tussen zijn eigen verleden, heden en toekomst. In zijn eigen woorden: “*Dus zijn vord die dinge comen tot desen tiden hebbict vernomen. Vord en wetic niet van dien wats daarna nu sal gescien*” (vs. 6,2058-6,2069)

Vertaling

28. DE POGING VAN DE FRANSE KONING OM DE HERTOOG VAN BRABANT TOT ZIJN LEENMAN TE MAKEN EN OVER DE DOOD VAN DE KONING.

Omstreeks deze tijd had de koning aan de hertog een voorstel gedaan. Hij had het zo aangelegd dat de Brabantse steden geneigd waren de hertog aan te raden om op zijn verzoek in te gaan. De heer Floris [Berthout] trad hierbij op als onderhandelaar van koningswege. Van enkele steden had hij alvast verkregen dat zij zijn advies zouden volgen, namelijk dat de hertog leenman zou worden van de koning. Die van Brussel pleitten voor, want zij besloten dat het een fair voorstel was. Die van Leuven hielden beraad en bleven onbeslist. Die van Antwerpen tenslotte bleven moedig in hun afwijzing. Hadden zij dit niet gedaan, dan mag men beslist vrezen dat de koning zijn zin had gekregen. Maar aldus bleef zijn poging zonder resultaat.

Ach vervloekte kooplieden! Dat gij zo zwak zou worden en uw trots zo verloochenen om er enkel profijt uit te kunnen te halen door uw heer én uzelf tot slaven te maken! Schaam u en veroorzaak hier verder geen ophef meer over! Laat uw heer zijn vrijheid en verhuis elders met uw verderfelijke zaakjes. Wees maar zeker, uw steden zijn nu veel te machtig.

Niet lang nadat dit geschiedde stierf de Franse koning. Zijn dood ontlokte grote vreugde, dat is wel zeker. Velen betreurden hem bij leven. Er wordt hem zoveel bijzonders toegeschreven, maar eigenlijk had hij daar allemaal nauwelijks verstand van. Maar dat weten wij niet en het is juist omdat mensen van zaken niets afweten dat ze zich zo gemakkelijk vergissen. Voor hij stierf liet hij de heer Enguerrand de Marigny ter dood brengen, niet zozeer voor het verraad dat deze zou hebben gepleegd, maar wel omdat hij hem zo begon te haten. Om deze dood waren ook de Vlamingen zeer gelukkig want zij hoopten vurig op verzoening.

Nu is er in Frankrijk grote verwarring onder de Pairs de France, over de vraag wie nu koning zou moeten worden. De overleden koning heeft twee vrouwen gehad. De eerste kreeg een jonge dochter, waarvan de koning zei dat het zijn kind niet was. Zijn tweede vrouw draagt nu een kind waarvan men nog niet weet of het een meisje of een jongen is. Wees maar zeker dat het hierdoor komt, dat er in Frankrijk nu zwaar wordt getwist. De Graaf van Poitiers wilt eindelijk koning worden en zegt dat met de dood van zijn broer de kroon hem verstorven is. Vermoedelijk zal deze hem ook toekomen en zal hij het ook zo behouden. Aldus is het nu zo gebleven aan deze graaf [van Poitiers] maar ik weet niet hoe lang dit zal duren. Hoelang het ook moge duren, ik verwacht er niets van.

29. OVER DE ROOMSE KONINGEN EN OVER WAT NOG GESCHIEDDE.

In het jaar 1316 werd opnieuw een treffen tussen de heren Lodewijk [van Beieren] en Frederik [van Oostenrijk] afgeblazen. De ene roept natuurlijk de andere steeds op om in Rome te komen strijden. Maar geen van beiden komt dan effectief opdagen om het uit te vechten. Van op afstand blijven zij mekaar bekampen, met woorden en anders niet. Als de ene in het offensief gaat, vlucht de andere gewoon weg. Komt die andere toch opzetten, dan is die eerste weer klaar om te vertrekken. Op die manier belegeren en bekampen zij elkaar maar vermijden ze iedere directe confrontatie. In elkaars steden ontzeggen ze elkaar voortdurend alle rust en vrede, maar nooit komen zij samen.

Ik meen dat zij het best het rijk onderling verdelen en hun strijd laten varen. Dit is het beste advies dat in mij opkomt, gezien de toestand waarin het koninkrijk, zoals men wel weet, zich nu bevindt. Hier wil ik het bij laten, aangezien ik ook niet weet hoe het verder zal verlopen.

Rond deze tijd ook, waarover ik vertelde, werden de kardinalen in conclaaf opgesloten om een nieuwe paus aan te wijzen. Na aldus een tijd vergaderd te hebben, hebben ze hun keuze gemaakt. De nieuwe paus was voorheen bisschop van Vienne. In de stad heb ik vernomen dat hij een klein man is, maar ook goed en rechtvaardig. Verder weet ik er niets over te zeggen. Ik hoor alvast ook vertellen dat de Franse koning daar nu heen reist om de nieuwe paus naar zijn hand te zetten en deze te laten doen al wat hij hem eisen zal. Zo wordt ook deze paus, net zoals zijn voorganger, knecht van de koning. Maar als God het wil zal hij niet op het verkeerde pad terechtkomen of doen wat tegen de Christenheid is.

Aldus zijn tot nu die zaken gebeurd, zoals ik ze heb vernomen. Voorts weet ik niets van hetgene dat hierna nog zal geschieden.

Naschrift

In deze twee kapitels aan het einde van zijn arbeid, brengt Lodewijk van Velthem vier verhaallijnen samen die zich, in meer of mindere mate, reeds doorheen het relaas in de voorgaande zes boeken van zijn vijfde partie hebben gekronkeld. Als conclusie zou deze passage dan inderdaad ook enkel te begrijpen zijn vanuit de lectuur van al het voorgaande. Misschien echter is dit fragment niet zozeer de afsluiting van Velthems verhaal maar bovenal haar vertrekpunt, het standpunt van waaruit Velthem op het verleden heeft teruggekeken en er zijn geschiedenis van heeft geschreven. Misschien zijn deze kapitels dan ook geen eindpunt maar veeleer het beginpunt van waaruit ook elke lezer Velthems vijfde partie moet aanvangen.

De vier verhaallijnen in kapitels 28 en 29 lijken op het eerste zicht onderling weinig raakvlakken te hebben. Is er wel onmiddellijk een onderling verband op te merken dan lijkt deze alvast te liggen in de centrale rol die telkens door het Franse koningschap vervuld wordt. Deze alomtegenwoordigheid lijkt zelfs zo vanzelfsprekend dat de plotse en uitdrukkelijke afwezigheid in Velthems relaas over de strijd om de Roomse koningskroon wel zeer opmerkelijk is. De vraag die hierbij gesteld kan worden is of hij hier vier verhaallijnen heeft samengebracht die, buiten hun schijnbare gelijktijdigheid en een ‘toevallige’ gemeenschappelijke hoofdrolspeler gerekend, onderling geen uitstaans hebben. Het belang van deze vraag geldt niet enkel voor het begrijpen van deze passage maar bij uitbreiding ook voor de gehele vijfde partie van de voortzetting van de *Spiegel Historiael*. Is dit werk van Velthem louter een willekeurige verzameling van allerhande historische ‘feiten’ en moet (en kan) er evenmin als in haar afsluitende hoofdstukken een regelmaat in het toeval gezocht worden? Kan er door dit gebrek aan samenhang vervolgens een deel van het verhaal, bijvoorbeeld het relaas van de guldensporenslag, ongestoord uit haar ‘context’ geïsoleerd worden en een eigen leven worden ingeblazen?

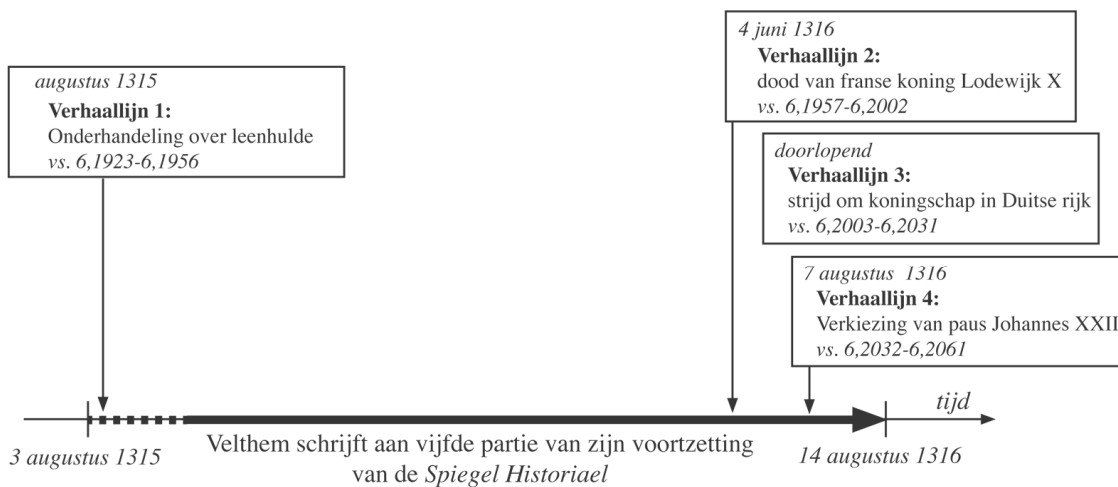
Een alternatieve vraagstelling luidt of de vijfde partie als geheel niet de som van haar verhalen overstijgt doordat Velthem ze wel degelijk in een gemeenschappelijke doelstelling heeft gebundeld. Welke doelstelling hij precies voor ogen had met het schrijven van zijn voorzetting van de *Spiegel Historiael* is niet met sluitende zekerheid vast te stellen. De identiteit van de schrijver zal wellicht een onoplosbaar mysterie blijven, niet in het minst omdat hijzelf ons in het ongewisse heeft gelaten. De duizenden versregels afspeuren naar ‘*missing links*’ is alvast een sport waarin velen zich zeer bedreven getoond hebben. Enkel vanuit de veronderstelling en hoop dat de schrijver steeds aanwezig is gebleven in elk woord en elke versregel die hij heeft neergepend, maar misschien nog meer in de vele ‘stiltes’ van zijn teksten kunnen we achter de geest Lodewijk van Velthem blijven aanjagen. Ook in dit fragment kunnen we zoeken achter datgene waarmee en waarom Velthem zijn onvrede over de aanhoudende strijd om het Roomse koningschap, zijn ongerustheid om de

onafhankelijkheid van het pausschap en vooral zijn bijzondere belangstelling voor de troonopvolgingskwestie in Frankrijk met elkaar verbond.

De wijze waarop deze Velthem de vier verhaallijnen in dit fragment heeft samengebracht geeft alvast een sterke indruk dat de gebeurtenissen elkaar aan een zeker tempo waren opgevolgd. Wanneer ze echter op een tijdslijn geplaatst worden duikt een enigszins genuanceerd beeld op. Vooral het interval tussen de episode waarin de Franse koning aan de Brabantse hertog een leenhulde probeert te ontlokken enerzijds en de drie overige verhaallijnen anderzijds is hierbij van groot belang. De woorden '*Niet lang oec na desen tijt / Dat dit geschiede, des zeker sijt*' waarmee Velthem in verzen. 6,1957 en 6,1958 de twee gehelen aan elkaar verbond zijn dan ook zonder meer misleidend.

De hele historie rond de leenhulde had immers plaats gevonden in augustus 1315. Koning Lodewijk X had namelijk in deze periode een coalitie op de been gebracht om een nieuwe strafexpeditie te ondernemen tegen het opstandige graafschap Vlaanderen en ook geprobeerd Brabant hierin te betrekken. Velthem heeft reeds in kapittels 8 en 9 van dit zelfde zesde boek (vs. 6,869-6,1027) deze hele episode zeer uitvoerig beschreven. Ondanks de afwijzing van de Brabantse hertog waren de Franse koning en zijn coalitie alsnog ten strijde getrokken. Ook aan deze veldtocht zelf heeft Velthem vervolgens veel aandacht besteed (vs. 6,1027-6,1445). Naar eigen zeggen was hij zelf aanwezig in Antwerpen wanneer de Hollandse graaf, die wel tot de coalitie was toegetreden, met zijn leger Vlaanderen langs de Schelde binnentrok. Zowel de Franse koning als zijn Hollandse bondgenoot hadden zich echter al snel onverrichter zake moeten terugtrekken. Anders dan het door Velthem in kapittel 28 wordt voorgesteld volgde de dood van koning Lodewijk X, op 4 juni 1316, dus zeker niet kort op dit fiasco. De drie overige verhaallijnen hebben zich vervolgens wel gelijktijdig afgespeeld. Na het overlijden van de koning brak, zoals Velthem ons dus weet te vertellen, een periode aan van grote onzekerheid over zijn opvolging. Intussen bleef ook in het Duitse Rijk de strijd voortduren tussen Lodewijk van Beieren en Frederik van Oostenrijk, over wie Rooms koning zou worden en tenslotte werd op 7 augustus 1316 Johannes XXII als nieuwe paus verkozen.

Dit overzicht op zich kan natuurlijk enkel de chronologische opeenvolging van de gebeurtenissen verduidelijken maar niet verklaren waarom Velthem uitgerekend deze schijnbaar uiteenlopende verhaallijnen aan het einde van zijn werk heeft samengebracht. Hierin kan dan wel enige verheldering gebracht worden wanneer ze vervolgens in verband worden gebracht met het schrijfproces van de voortzetting van de *Spiegel Historiael*. Lodewijk van Velthem begon wellicht met schrijven aan zijn vijfde partie kort nadat hij de voorafgaande vierde partie op 3 augustus 1315 had afgerond. Ruim een jaar later, op 14 augustus 1316 zou hij ook deze eerste zes boeken van de vijfde partie hebben voltooid (Vandewinkel 2001, 94 en Sleiderick 2005, 110). Deze context schijnt dus een nieuw licht op de kapittels 28 en 29. We blijken hier immers Velthem te 'ontmoeten' aan het begin- én het eindpunt van zijn schrijfproces.

figuur 1. De vier verhaallijnen in kapittels 28 en 29 en het schrijfproces van Lodewijk van Velthems vijfde partie van de Spiegel Historiae.

In figuur 1 wordt mogelijk nog duidelijker hoe Velthem dus aan het einde van zijn schrijven aan de vijfde partie in zijn eerste verhaallijn terugblikt op een reeks gebeurtenissen die zich in het prille begin van datzelfde schrijfproces hadden afgespeeld. Of ook kan worden afgeleid dat hierin een aanleiding ligt achter het schrijven van de vijfde partie is een hypothese die eigenlijk nooit geheel uit te sluiten is. In elk geval kan het feit dat hij, zoals reeds werd opgemerkt, deze episode eerder in zijn werk veel uitgebreider behandelde en hier opnieuw in beknopte versie tot zijn besluit heeft toegevoegd, er op wijzen dat hij ze een bijzonder belang toekende. Dat hij bovendien ruim een jaar na datum deze gebeurtenissen van een vurige vervloeking laat vergezellen kan dat vermoeden enkel verder ondersteunen.

Wanneer nu de lange versie (kapittels 8 en 9, vs. 6,886-6,1026) van het verhaal over de onderhandelingen tussen de Franse koning en de Brabantse hertog met haar korte versie (kapittel 28, vs. 6,1923-6,1956) vergeleken wordt, duiken alvast enkele opmerkelijke verschillen op. In Velthems lange relaas werd de episode nog geheel in zijn bredere context geplaatst, namelijk de poging van de Franse koning om een coalitie op de been te brengen tegen Vlaanderen. In de korte versie daarentegen blijkt elke verwijzing naar deze motivatie achter het handelen van de Franse koning verdwenen. In de lange versie werd de leenhulde die Lodewijk X van de hertog wilde afdwingen nog voorgesteld als een middel om een frontvorming tegen Vlaanderen tot stand te brengen. In de korte versie is ze bevorderd tot een doel op zich. Een tweede opmerkelijk verschil is dat terwijl de Brabantse edellieden in de lange versie nog een centrale rol toegewezen kregen in Velthems verhaal, ze uit de korte versie volledig

verdwenen zijn. Omgekeerd eisen de Brabantse steden, die in de lange versie nauwelijks aan bod kwamen, in de korte versie juist een absolute hoofdrol op. Uiteindelijk ligt een derde onderscheid tussen de twee versies in de toon waarmee Velthem telkens zijn verhaal aanbrengt. De eerder neutrale toon van de lange versie ruimt in de korte versie plaats voor een hevige tirade (vs. 6,1945-6,1956). Tot wie Velthem zich nu precies richtte met zijn verwensing ‘*Ay onselege comenscap*’ laat zich echter enkel verklaren wanneer ook de lange versie wordt geraadpleegd. Hier blijkt immers dat Floris Berthout de Brabantse steden waarschuwde dat indien ze niet op het verzoek van de Franse koning zouden ingaan, deze hen elke handel binnen de Franse rijksgrenzen zou verbieden. Het dreigement van de Franse koning blijkt volgens de lange versie alvast bij de steden grote ophef en hevige discussie te hebben veroorzaakt.

*Som die steden riedent wel,
Ende som waren si daer iegen rebel.
Tale ende antwerde, dat verstaet,
Ende wedersecgen, ende wederraet*

vs. 6,963-6,966

Welke precies de interne machtsverhoudingen waren binnen en tussen de steden is uit Velthems verhaal onmogelijk te achterhalen. Dat Velthem de kooplieden verantwoordelijk achtte voor het bijna slagen van het opzet van de koning mag eigenlijk niet verwonderen aangezien wellicht zij het meeste van een Frans handelsembargo te vrezen hadden. Dat uiteindelijk Brussel het voorstel steunde terwijl Antwerpen het radicaal afwees en Leuven onbeslist bleef kan misschien wel enige indicatie geven over hun respectievelijke interne politieke constellatie. Veel belangrijker voor Velthem is echter de almacht van de steden over de hertogelijke besluitvorming. In de lange versie lijkt Velthem deze nog te hebben willen maskeren door de steden slechts een secundaire rol toe te kennen. Floris Berthout zou volgens deze weergave eerst de hertog zelf hebben aangesproken maar hierbij als snel op een hevig verzet van de adel gestoten zijn. Pas in tweede instantie zou hij zijn voorstel bij de steden geforceerd hebben. In de korte versie klinkt dit wel heel anders.

*Maer die van Antwerp dit ontseiden
Stouteliken, ende keerden danen,
En haddit gedaen, men wilt wanen,
Dat gesciet waer aldaer.
Dus bleef dit te niewete vorwaer*

vs. 6,1940-6,1944

Hier komt immers aan het licht wat Velthem tot dan lijkt te hebben willen verzwijgen, namelijk dat noch hertog, noch de adel het in Brabant voor het zeggen hadden, maar wel de grote

steden. Bij zijn aantreden in 1312 was hertog Jan III amper 12 jaar en werd hij haast onmiddellijk overvleugeld door een groep edellieden die zich met hun regentieraad *de facto* het hertogelijke gezag hadden toegeëigend. In 1314 moesten ook zij op hun beurt in deze raad hun plaats ruimen voor de Brabantse steden (Stein 1991, 194-195). Dat Velthem niettemin in zijn lange versie volhield dat Floris Berthout eerst de hertog en de adel had aangesproken en pas in laatste instantie de steden is dus vanuit deze optiek op zijn minst zeer merkwaardig te noemen. Velthem, die vermoedelijk goede contacten onderhield in de hertogelijke hofhouding moet hier ongetwijfeld van op de hoogte zijn geweest. In zijn oproep om de hertog zijn *'vrihede'* te laten, klinkt dan naast een anti-Frans ook onmiskenbaar een hevig antistedelijk standpunt.

De vergelijking tussen deze twee weergaven van eenzelfde voorval door Velthem roept mogelijk wel meer vragen op dan dat het sluitend kan beantwoorden. Zijn hun onderlinge verschillen het gevolg van een louter toevallige selectie die de schrijver eenmaal moest maken om zijn lange versie in te korten of zijn ze daarentegen resultaat van zeer bewuste keuzes? Zoals in de inleiding werd opgemerkt zijn dit de kapitels waarmee Velthem zijn geschiedverhaal in zijn vijfde partie ten einde bracht. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat Velthem in zijn slotbeschouwing ook die onderwerpen heeft opgerakeld die hem het nauwst aanbelangden. Er is alvast weinig twijfel mogelijk over wie weinig genegenheid van Velthem kon verwachten. De vraag wie dan wel op zijn sympathie mocht rekenen blijft daarentegen open voor allerhande speculatie. Zoals eveneens reeds werd aangegeven is er bitter weinig bekend over de identiteit van Lodewijk van Velthem. Ook over zijn opdrachtgever weten we eigenlijk niets met absolute zekerheid. Een hypothese die alvast een zekere bijval kan genieten is dat Velthem zich met zijn vijfde partie in de gunsten had proberen werken van de edelman Gerard van Voorne (Vande Winkel 2001, 94). Meer dan een samenraapsel van onrechtstreekse aanwijzingen kunnen echter voor deze piste niet worden ingebracht. Dat Velthem zich in zijn werk met een *'hoofs-ridderlijk'* waardepatroon heeft vereenzelvigd is een conclusie die verschillende auteurs menen te kunnen trekken (Sleiderick 2005, 114 en Hage 1998, 155). Wanneer we nogmaals de lange versie van de onderhandelingen over de leenhulde (in bijzonder *vs. 6,934-6.951*) raadplegen blijkt dat Velthem inderdaad het standpunt vertolkte van de Brabantse adel die furieus het Franse voorstel had afgewezen. Om hieruit, in navolging van A.L.H Hage, te concluderen dat Velthem schreef vanuit een *'feodaal-ridderlijk'* idealisme lijkt mijns inziens alvast te voorbarig. Het laatste woord over Velthem is duidelijk nog niet gesproken. De zoektocht naar het verhaal achter de vijfde partie van zijn voortzetting van de *Spiegel Historiae*, naar het *'hoe'* en *'waarom'* van de schrijver, kan nog vele vruchtbare denkpijles opleveren. Totdat deze queeste tot voltooiing is gebracht (wellicht nooit dus) mag de *Spiegel Historiae* niet brutaal uit haar betekeniscontext gerukt worden en schaamteloos ten dienste gedwongen van een hedendaagse politieke identiteitconstructie.

HOE DIE CONINC VAN VRANCRIKE SINDE ANDEN HERTOGE VAN BRABANT OM SIJN
MAN TE WORDENE ENDE SCONINX DOET .XXVIII.

- bl.78 r° a.*
- 6,1925 In desen tiden oec omtrent,
So heeft die coninc vord gesent
Ane den hertoge ende so toebrecht,
Dattie stede waren bedacht
Al meest den hertoge te raden nu:
Dat hi anega, dat se'gcic u,
Dat hem die coninc eyschen sal.
- 6,1930 Mijn her Florens was daer af al
Middelere, van coninx wegen;
Ende heeft som die stede vercregen
Dat sijs volgen sinen rade,
Dattie hertoge nu daer dade,
- 6,1935 Ende worde des coninx man alsoe.
Die van Brucele sprakenre toe,
Ende seiden: "Dat wel waer gedaen."
Die van Loven helden saen,
Ende bleven staende tuscen beiden,
- 6,1940 Maer die van Antwerp dit ontseiden
Stouteliken, ende keerden danen,
En haddit gedaen, men wilt wanen,
Dat gesciet waer aldaer.
Dus bleef dit te niewete vorwaer.
- 6,1945 Ay, onselege comenscap,
Dat gi daerom sout werden slap,
Ende ste[[l]en sout uwen moet
Om daer met te winnen tgoet,
Daer u here, ende gi oec met
- bl.78 r° b.*
- 6,1950 Embermeer teyghendoem werd geset!
Scaemt u des, dat radic wale,
Ende nemmermeer en makes tale!
Ende laet uwen here sine vrihede,
Ende haeldt u comenscap in ander stede!
- 6,1955 Ende woudijs geloven sekerlike,
U stede sijn nu alte rike.
Niet lange oec na desen tijt
Dat dit gesciede, des seker sijt,
So starf die coninc van Vrancrike,
- 6,1960 Daer men af seget sekerlike,
Dat bliscap was herde groet,
Want menigen sijns levens verdroet.
Nochtan bi aventuren, die dinge
Die hi bestont dus sonderlinge,
- 6,1965 Hi hadder lichte reden toe,
Dat wi niene weten alsoe,
Ende om dat meswaent menich gereet
Om dat hi dinge niet wel en weet.
Vor sine doet oec, wetet dat,
- 6,1970 So werd hi her Ingeramme gehat
Van Marensi, so dat hine dede

- 6,1975 Om verraetnesse doden mede,
Diemen den coninc dede verstaen,
Die hi soude hebben gedaen.
Om dese doet so waren blide
Die Vlaminge oec banderside,
Want si hoepten vele te bat
Ter soenen te comen oec om dat.
Nu es om dit werringe groet
- 6,1980 In Vrancrike, onder die genoet,
Wie daer nu coninc soude wesen.
Want die coninc hadde vor desen
Twee wijf gehad, entie ene
Hadde ene dochter clene,
6,1985 Daerof die coninge secgen woude,
Dat si sine niet wesen soude,
Ende sijn ander vrouwe draget kint,
Daer men af en weet niet tgint,
Weder[t] ioncfer of cnapelijn es.
6,1990 Ende hierom, sij[t] seker des,
Dat si twesten in Vrancrike.
Die Grave van Poytiers wilde indelike
Coninc wesen, des sijt gewes,
Ende seit: "Dat hem verstorven es
6,1995 Van sijns broeders wegen", verstaet.
Ende an hem, wanic, dat al gaet,
Ende dat hijt bliven sal mede.
bl.78 r° c. Aldus eest bleven nu ter stede
Anden grave vorwerd al,
6,2000 In weet hoe lange tgeduren sal.
Dure oft mach, in achts niet,
Weder[t] gesciet, so niene gesciet.

VAN DEN CONINGEN VAN AELMAENGEN EN[DE] VAN DINGEN DIE GESCIEDEN .XXIX.

- 6,2005 Doemen screef ons heren iaer
XIII. hondert ende .XVI. vorwaer,
So werd ene gaderinge echt,
Tuscen dese twee heren slecht,
Lodewijc ende Frederijc mede,
Deen dage den andren gere
Te Rome te stride, dat verstaet.
6,2010 Maer niet en quamense, hoe soet gaet,
So dat si vergaderen mochten.
Van vers si onder hem daer vochten
Metter tongen, ende anders niet,
Also deen comt, dander vliet,
6,2015 Ende dan also [dese] daer comet met,
So es die ander te keerne geset.
Aldus licgense ende wigen daer,
Ende es altenen even naer,
Ende van dage te dage ter stede
6,2020 So ontseit daer deen den andren vrede,
Maer niet en comen sijs te gader.
Ic rade oec best, datsi beide gader

		Deilen trike, ende laten varen Dat striden onder hem nu twaren.
	6,2025	Dit dochte mi die beste raet, Als dit conincrike staet Nu te tiden, men weet hoe. Ic laet oec nu staen alsoe, Ende wil daer af neder leggen
	6,2030	Altemale hier mijn secgen, Want in weet hoet vort sal gaen. In desen tiden oec, sonder waen, Daer ic af dede die tale, So worden besloten die cardenale,
	6,2035	Om dat si souden kiezen daer Enen paus, wet vorwaer. Een stic besloten daerna alsoe, Doe cosen si, alsict versta, Enen paus oec daerna,
	6,2040	Die biscop was te Vienne, Een cleine mannekijn, alsict kinne, Maer goet, horic secgen ter stede Dat hi es, ende gerecht mede, In weter meer af secgen wat.
<i>bl.78 v° a.</i>	6,2045	Maer ic hore nu secgen dat Die coninc van Vrancrike derward es, Om te maken hem getes Den paus, ende dat hi wille Dat hi oec doe lude ende stille
	6,2050	Dat die coninc eyschen sal. So werd des conincs paus echt al Gelijc dat ye ander was, Daer men hier te voren af las. Maer, oft God wilt, dese paus
	6,2055	En sal niet verkeren in aus, Noch oec doen, sijt seker des, Datten kerstenheiden yet iegen es. Dus sijn vord die dinge comen Tot desen tiden, hebbict vernomen,
	6,2060	Vord en wetic niet van dien Wats daerna nu sal gescien.

6,1923-6,1929 – Velthem verwijst hier naar een episode die hij in *boek 6, vs. 869-1027* veel uitvoeriger heeft behandeld. De koning van Frankrijk had verwoede pogingen ondernomen om de Brabantse hertog in zijn coalitie te betrekken met het oog op een nakende veldtocht tegen het graafschap Vlaanderen, zie *vs. 6,874-6,887*. Aanvankelijk was zijn argument de bewering dat de hertog hem als leenman die bijstand verschuldigd was, zie *vs. 6,889-6,904*. Toen bleek dat deze leenband door de hertog en zijn gevolg ontkend werd probeerde de koning alsnog een leenhulde af te dwingen. Via zijn gezanten sprak Lodewijk X de Brabantse steden aan en dreigde hen de handel op zijn grondgebied te verbieden, zie *vs. 6,912-6,962*, in het bijzonder *vs. 6,956-6,959*.

6,1924 – *Coninc* → koning Lodewijk X van Frankrijk

6,1925 – *Hertog* → hertog Jan III van Brabant

6,1930 – *Florens* → Florens Berthout, zie *vs. 6,906*.

6,1931 – *Middelere* → Florens Berthout trad in tegenstelling tot wat deze benaming mag doen vermoeden niet op als neutrale bemiddelaar maar behartigde wel degelijk de belangen van de koning, zie vs. 6,905–6,911.

6,1932-1935 – Dit toont de bijzondere macht van de Brabantse steden die sinds 1314 de regentieraad controleerden, zie ook de noot bij vs. 6,1953.

6,1945 – *Comenscap* → Gezien de context wellicht te begrijpen in de betekenis van ‘kooplui’, als een stedelijke sociaaleconomische belangengroep. Zij waren het immers die volgens Velthem het meeste te vrezen hadden voor een eventueel Frans handelsembargo. Merk op dat Velthem dezelfde benaming gebruikt wanneer hij het relaas brengt over de waarschuwing die Florens Berthout namens de Franse koning tot de steden richtte, zie vs. 6,956-6,960: “*U sal die coninc gehad / Werden, ende sone seldi niet / Daer mogen varen, wats gesciet, / Ende so hebdi u comenscap verloren, / Hieraf sel u comen toren*”. Waarschijnlijk waren het dan ook de kooplui die op een akkoord met de Franse koning aanstuurden.

6,1947 – *stefljen sout uwen moet* → wordt in de uitgave van Vanderlinden ea., in navolging van Verdams Middelnederlands woordenboek vertaald tot “*uwe gedachten zoudt richten (op stoffelijke voordeel)*”. Mijn alternatieve vertaling klinkt als “*uw trots verloochenen*”.

6,1952 – Velthem verwijst hier naar de hevige discussies en onderhandelingen die het voorstel van de koning had uitgelokt, zie vs. 6,949: “*Dus werd ginder geruchte groet*” en vs. 6,965-6,966: “*Tale ende antwerde, dat verstaet / Ende wedersecgen, ende wederraet*”.

6,1953 – Naast een betekenis van persoonlijke ongebondenheid biedt Verdams Middelnederlands Woordenboek ook de vertaling: “*Eene vrijheid die men boven anderen of alleen in bepaalde gevallen geniet, een voorrecht of privilege*”. In deze context is de vrijheid die Velthem voor de hertog bepleit vooral gericht op diens autonomie als zelfstandig vorst ten opzicht van de Franse koning. Op te merken is hier natuurlijk dat de hertog binnen het Duitse Rijk, in theorie tenminste, onder ‘*suzereiniteit*’ stond van de keizer. Ten tijde van Velthems schrijven stelde het keizerlijke gezag echter nauwelijks iets voor, niet in het minst omdat er in de voorbije decennia slechts één Rooms koning zich ook tot keizer had weten kronen, zie ook vs. 6,2003-6,2031 van dit fragment. Het keizerlijke gezag was een fictie en kon de lokale territoriale vorsten, zoals de Brabantse hertogen, er niet van weerhouden in principe een zelfstandige koers te volgen. Bij zijn aantreden in 1312 was Jan III echter minderjarig en werd door de adel een regentieraad in het leven geroepen om *de facto* het hertogelijke gezag te sturen. Later werd de adel door de grote Brabantse steden in deze raad verdrongen (Stein 1991, 194-195). Bij elke poging om van de hertog een leenhulde af te dwingen moest de Franse koning dus noodzakelijkerwijs de steden aanspreken. Velthems oproep om de hertog zijn ‘*vrihede*’ te gunnen is dus te verstaan als een smeekbede om de Franse koning in zijn opzet te dwarsbomen maar ook als een aanklacht tegen de stedelijke invloed in de hertogelijke politiek.

6,1959 – Koning Lodewijk X stierf op 4 juni 1316

6,1960 – *Ingeramme van Marensi* → Enguerrand de Marigny, behield een topfunctie in de hofhouding van koning Lodewijks vader Filips IV de schone. De ‘*Chronique Métrique attribuée à Geoffrey de Paris*’ schetst een bijzonder vijandig beeld van de Marigny en omschrijft hem als de machtigste man van Frankrijk die zelfs de koning volledig in zijn greep hield (Diverrès 1956, 196-197).

6,1970 – Na de dood van koning Filips viel de Marigny in ongenade bij de nieuwe koning die hem liet executeren. In de ‘*Grandes Chroniques de France*’, de ‘officiële’ koninklijke Franse geschiedschrijving, worden de 41 aanklachten opgesomd die tegen hem waren ingebracht. Deze bevatten vooral aantijgingen van corruptie en nepotisme (Viard 1934, 307-313). Over de ‘ware’ toedracht van zijn veroordeling en executie lopen de meningen uiteen. Velthem ziet er vooral de persoonlijke hand van koning Lodewijk, anderen wijzen eerder richting diens broer Karel van Valois, de latere koning Karel IV. De koning zelf zou volgens die versie eerder een verbanning naar Cyprus hebben voorgestaan maar uiteindelijk onder de druk van zijn broer geplooid zijn.

6,1975-6,1977 – Enguerrand de Marigny werd immers verantwoordelijk geacht voor de politiek van koning Filips IV de Schone ten opzichte van het Graafschap Vlaanderen.

6,1980 – *Genoet* → de rijksgroten of ‘*Pairs de France*’, de grote landsvorsten die de hoogste feodale rechtsmacht uitmaakten en uiteindelijk moesten beslissen wie de Franse troon zou bestijgen.

6,1980-6,1981 – Bij zijn dood liet Lodewijk X geen onbetwiste mannelijke troonsopvolger na, waardoor er onder verschillende facties een strijd losbarste. In de ‘*Chronique Métrique*’ wordt deze episode uitgebreid uit de doeken gedaan (Diverrès 1956, 235-239). De ‘*Grandes Chroniques de*

France’ zwijgen er daarentegen in alle talen over en brengen de troonsopvolging als een vlekkeloze overgang (Viard 1934, 328-329). Velthem noemt zelf kort de kandidaten en geeft alvast zijn eigen voorspelling over de grootste kanshebber, met name Filips van Poitiers.

6,1982-6,1983 – Lodewijk X huwde in 1305 met Margaretha, dochter van hertog Robrecht II van Bourgondië. In 1315 was hij getrouwd met Clementia, dochter van Karel Martel, koning van Hongarije.

6,1984-6,1986 – Uit het huwelijk met Margaretha van Bourgondië hield Lodewijk een dochter over, Johanna, geboren in 1311 (Jones 2004, 394). Hoewel Velthem het zelf niet uitdrukkelijk vermeld, zou zij, nauwelijks vijf jaar oud, volgens de *‘Chronique Métrique’* ook naar voren geschoven zijn om de troon te bestijgen (Diverrès 1956, 236). Haar kandidatuur lokte een juridisch debat los over de mogelijkheid van een vrouwelijke troonopvolgster (Jones 2004, 394). Velthem verzwijgt (bewust?) deze discussie en vernoemt enkel een tweede reden voor de zwakte van Johanna’s kandidatuur, namelijk haar vermeende onwettige status. Koning Lodewijk was van haar moeder gescheiden nadat zij in 1314 beschuldigd werd in een spectaculaire overspelzaak. Deze episode heeft diepe indruk nagelaten op Velthem en hij brengt er relaas over in verzen 6,539-6,604. Johanna was al drie jaar oud op het moment van dit schandaal, wellicht is haar alsnog onwettige status dus te wijten aan de nietigverklaring van het huwelijk waaruit zij was voortgesproten.

6,1987-6,1989 – Uiteindelijk zou Lodewijks tweede vrouw, Clementia van Hongarije een zoon baren die slechts vijf dagen overleefde en ‘regeerde’ als Jan I (Jones 2004, 394).

6,1992-6,1999 – Velthems voorspelling zou bewaarheid worden. De graaf van Poitiers, broer van de overleden koning, besteede, na de vroegtijdige dood van Jan I, de troon als Filips V de lange.

6,2005-6,2031 – Het conflict tussen hertog van Lodewijk van Beieren en hertog Frederik van Oostenrijk om de kroon van Rooms koning vormde het beginpunt van Velthems zesde boek, zie vs.6,1-6,144. Ook elders komt deze episode nog aan bod, zie vs. 6,731-6,866. Beiden betwistten elkaar na de dood van Hendrik VII de koningstroon. Hendrik was de eerste geweest in een hele reeks Rooms koningen die er in geslaagd was zich, in 1312, in Rome ook tot keizer te laten kronen. Nauwelijks een jaar later stierf hij echter. Velthem wijdde nagenoeg het hele vijfde boek van de vijfde Partij van zijn voortzetting aan zijn regeerperiode als koning. In vergelijking tot deze illustere voorganger kunnen Lodewijk van Beieren en Frederik van Oostenrijk op bijzonder weinig van zijn sympathie en aandacht rekenen.

6,2032-6,2036 – Dit conclaaf vond plaats in Lyon om een opvolger aan te wijzen voor Clemens V die reeds twee jaar eerder, in 1314 overleden was. De *‘Chronique Métrique’* (Diverrès 1956, 235) en de *‘Grandes Chroniques de France’* (Viard 1934, 327) melden beide dat Filips van Poitiers, broer van de Franse koning, toezicht hield op de beraadslagingen.

6,2037-6,2039 – Paus Johannes XXII werd verkozen op 7 augustus 1316. Velthem zou zijn vijfde partij van zijn voortzetting beëindigd hebben op 14 augustus (Vande Winkel 2001, 94).

6,2040 – *Vienne* → een stad ten zuiden van Lyon. Zowel de *‘Chronique Métrique’* (Diverrès 1956, 239) als de *‘Grandes Chroniques de France’* (Viard 1934, 330) spreken deze informatie tegen en melden dat de nieuwe paus voorheen bisschop van Avignon was.

6,2041-6,2042 – *‘een cleine mannekijn (...) maar goet (...) ende gerecht mede’* → opmerkelijk is de gelijkenis met de beschrijving die in de *‘Chronique Métrique’* van de nieuwe paus wordt gegeven: *‘Povre est de cors et d’apparence, mes il est hom de grant science’* (Diverrès 1956, 239).

6,2047 – De verkiezing van Johannes XXII vond plaats na de dood van Lodewijk X, terwijl er nog geen uitsluitel was over diens opvolging. Filips van Poitiers, door Velthem als grootste kanshebber beschouwd voor de Franse troon (zie vs. 6,1992-6,1999), wordt door de *‘Grandes Chroniques de France’* bij de kroning van de paus nog steeds *‘conte’* genoemd en niet *‘roy’* (Viard 1934, 330). Zolang het kind van de overleden koning nog niet geboren was bleef er onzekerheid over de opvolging, zie vs. 6,1987-6,1989. Hoogstwaarschijnlijk doelt Velthem hier alsnog op Filips van Poitiers en verraadt deze verwarring in zijn status eerder een zekere wishful thinking vanwege de auteur.

6,2050 – Velthem viseert met deze scherpe sneer ongetwijfeld de voormalige paus Clemens V. Over de verhouding tussen deze paus en de toenmalige Franse koning Filips IV de Schone is al heel wat inkt gevloeid. In 1309 vestigde Clemens V de heilige stoel in Avignon, in wat tegenstanders het *‘Babylonische ballingschap’* zouden noemen. Wellicht de meest sprekende episode voor deze relatie tussen paus en koning is de vervolging van de orde van de tempeliers, zie vs. 6,605-6,664.

Bibliografie

Stein, Robert, 'Jan van Boendales «Brabantsche Yeesten»: antithese of synthese?', in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 106 (1991), 185-197.

Van den Auweele, Dirk, 'Recht en politiek: omtrent 1302', in: *Onze Alma Mater* 43 (1989), 75-96.

Viard, Jules (ed.), *Les grandes chroniques de France*. Parijs, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1934, vol. 8.

Diverrès, Armel (ed.), *La chronique métrique attribuée à Geffroy de Paris*. Strasbourg, 1956.

Hage, A.L.H., '«de beste man die nie in hondert iaren was» Keizer Hendrik VII in Velthems voortzetting van de "Spiegel Historiae"', in: R.E.V. Stuijvenberg en C. Vellekoop (red.), *Koningen in kronieken*. Hilversum: Verloren, 1998, 143-161.

Sleiderick, Remco, 'Lodewijk van Velthem. De onnoemelijke ambitie van een Brabantse dorpspastoor', in: Remco Sleiderick, Veerle Uyttersprot, Bart Besamusca (red.), *Maar er is meer. Avontuurlijk lezen in de epiek van de lage landen. Studies voor Jozef D. Janssens*. Davidsfonds literair en Amsterdam University Press, 109-129.

Jones, Michael, 'The last Capetians and early Valois kings, 1314-1364', in: *The New Cambridge Medieval History, IV*, 2004, 388-421.

Vander Linden, Herman, De Vreese, Willem en De Keyser, Paul (ed.). *Lodewijk Van Velthem's voortzetting van den «Spiegel Historiae» (1248-1316)*. Brussel: Maurice Lamertin, 1931.

Jorgen, Ludo en Pijpers, Miriam (ed.), *Ghi Fransoyse sijt hier onteert*. Leuven: Davidsfonds, 2002.

Vande Winkel, Wouter, 'Gerard van Voorne en de «voortzetting van de Spiegel Historiae»', in: *Literatuur* 18 (2001), 94-99.